

ZAMONAVIY O‘ZBEK ROMANCHILIGIDA INSONIY ASOSLAR: ULUG‘BEK HAMDAMNING "OTA" ROMANI STRUKTURASI VA OBRAZLAR TIZIMI

Ergasheva Mavjuda Fozil qizi

*Navoiy davlat universiteti Tillar fakulteti o‘zbek tilli va
Adabiyot yo‘nalishi 1-kurs talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada taniqli adib va olim Ulug‘bek Hamdamning "Ota" romani poetikasi, asarning g‘oyaviy-konseptual asoslari hamda undagi obrazlar tizimi keng ko‘lamda va chuqurlashtirilgan tarzda tahlilga tortiladi. Romandagi an‘anaviy "ota va farzand" to‘qnashuvi yangicha ijtimoiy-psixologik, falsafiy-ekzistensial rakursdan o‘rganilib, muallifning inson ruhiyati tasviridagi badiiy mahorati ochib berilgan. Maqolada asarning sarlavha osti izhoridan boshlab, bosh qahramon Po‘lat obrazining badiiy-psixologik xususiyatlari, uning ichki iztiroblari, oilaviy inqirozlarning sotsiologik ildizlari va narrativ strukturasi yaxlit tizim sifatida tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: Ulug‘bek Hamdam, ota arxetipi, badiiy psixologizm, konseptual tahlil, Po‘lat obrazi, narrativ struktura, milliy mentalitet, konflikt, individual ong, dualizm, lirik proza, xarakterla dinamikasi.

Kirish

Mustaqillik davri o‘zbek romanchiligi inson qalbini tadqiq etishda an‘anaviy ijtimoiy-ideologik qoliplardan sezilarli darajada uzoqlashdi. XX asr oxiri va XXI asr boshlaridagi o‘zbek nasri voqelikni shunchaki xronologik tasvirlash yoki jamiyat muammolarini sirtqi ko‘rsatish vositasi bo‘lishdan to‘xtadi. Endilikda adabiyot shaxsning o‘z-o‘zi bilan to‘qnashuvi, ichki iztiroblari, ruhiy evrilishlari hamda inson borlig‘ining mohiyatini tadqiq etuvchi subyektiv, lirik-falsafiy maydonga aylandi. Bu jarayonning yetakchi vakillaridan biri, o‘zining betakror falsafiy-psixologik nasri

bilan zamonaviy adabiy jarayonda o'ziga xos maktab yarata olgan adib va olim Ulug'bek Hamdamdir.

Yozuvchining "Ota" romani o'zbek xalqining eng fundamental qadriyat va tushunchalaridan biri – otaga bo'lgan munosabatni ham ijtimoiy, ham falsafiy jihatdan qayta ko'rib chiqishga undashi bilan bugungi adabiyotshunoslik uchun nihoyatda dolzarb qimmatga ega. Lotincha "conceptus" (qabul qilish, fikr, g'oya) so'zidan olingan konsept tushunchasi ushbu romanda oila, millat va jamiyat poydevorini yagona tizimga birlashtiruvchi o'q vazifasini bajaradi. Asar ilk sahifasidanoq "Barcha otalarga bag'ishlanadi" degan lirik va falsafiy izhor bilan boshlanishi adibning global ma'naviy muammolarga milliy ildizlar hamda umuminsoniy og'riqlar orqali yondashganidan dalolat beradi. Mazkur tadqiqotda romanning badiiy qurilishi, qahramonlar dunyosi va muallifkonsepsiyasi yaxlitlikda tahlil qilinadi.

Ma'naviy-badiiy asoslar va syujet mantiqi "Ota" romani kompozitsion tuzilishiga ko'ra chiziqli, an'anaviy voqeband syujetdan ko'ra ruhiy assotsiatsiyalarga, qahramonning xotiralari, ichki kechinmalari va retrospektiv tahlillariga tayanadi. Romandagi "ota" obrazi shunchaki biologik tushuncha yoki oila boshlig'i emas, balki madaniy-ijtimoiy makonda avlodlar o'rtasidagi ma'naviy ko'priq, mas'uliyat va fidoyilik timsolidir. Yozuvchi bitta oilaning ichki dramasi (mikromodeli) orqali butun bir millat va jamiyatning barqarorligini, an'analar davomiyligini badiiy tahlil etadi.

Asarni badiiy tadqiq qilish jarayonida muallifning quyidagi o'ziga xos metodlaridan foydalanganini kuzatish mumkin:

Badiiy psixologizm va ichki refleksiyaning ustunligi: Yozuvchi qahramon portretini chizishda tashqi ko'rinish yoki ijtimoiy muhit detallaridan ko'ra, individual ong va ichki nutqqa (monologga) ko'proq suyanadi. Qahramonlarning har biri o'z hayotiy yo'li, qismat bitiklari va shaxsiy dunyoqarashiga ega bo'lib, otaning o'tmish xatolari uchun chekkan vijdon azoblari asarning emotsional yukini yanada

oshiradi. Kitobxon asarni o‘qish jarayonida oddiy kuzatuvchi emas, balki qahramon bilan birga qiynaluvchi sirdoshga aylanadi.

Avlodlar ziddiyati va dualizm: Romandagi ota va farzand munosabatlari an’anaviy adabiyotdagi kabi bir tomonlama itoatkorlik yoki mutloq isyon asosiga qurilmagan. Unda zamonaviy dunyoning shiddatli globallashuv evrilishlari jarayonida milliy qadriyatlar va modernistik qarashlar o‘rtasidagi psixologik masofa realistik bo‘yoqlarda tasvirlanadi. Bu yerda konflikt faqat moddiy yoki maishiy emas, balki ikki xil dunyoqarash, ikki xil davr falsafasining to‘qnashuvidir. Obrazlar tizimidagi o‘ziga xoslik va arxetipik tahlil

Asarning markaziy qahramoni bo‘lmish Po‘lat – Sharqona mukammallik qobig‘idan xoli, tirik, real xarakterdir. U o‘z hayoti davomida mehr va qattiqqo‘llik arosatida yonadi, moddiy va ma’naviyat to‘qnashuvlarida iztirob chekadi. Adabiyotshunoslikda ota arxetipi odatda qat’iyat, adolat va o‘zgarmas kuch timsoli hisoblansa-da, Ulug‘bek Hamdam qahramonning individual kechinmalarini, uning o‘zliklari va fojialarini birinchi planga olib chiqadi. Po‘latning o‘z qizining taqdiri bilan bog‘liq ichki og‘riqlari, "odamzodning qutlug‘ nomini saqlab qolish" yo‘lidagi ichki va tashqi kurashlari xarakter dinamikasini hamda asarning g‘oyaviy dramatikligini ta’minlagan.

Yozuvchi asarda proza va poeziya uyg‘unligini, metaforik tasvirlarni va ramziy ifodalarni nihoyatda mahorat bilan qo‘llaydi. Masalan, Po‘latning ichki kechinmalarida "hovlining havosini qochirgan kelbati" va qayta "ko‘rpachaga cho‘zilishi" kabi detallar uning ruhiy tushkunligi va jismoniy horg‘inligini ko‘rsatuvchi badiiy vositalardir. Muallif konsepsiyasiga ko‘ra, oiladagi har qanday inqiroz aslida jamiyat ma’naviyatidagi kemtikliklarning bevosita aksi hisoblanadi. Otaning ruhan yuksalishi, o‘zlikni anglashi va kechirim sari intilishi asarning bosh pafosini belgilaydi.

Romandagi Narrativ Struktura va Ramzlar Poetikasi
Ulug‘bek Hamdam nasrida ramzlar tizimi alohida o‘rin tutadi. "Ota" romanida yo‘l,

chiroq, qorong‘ulik va xotira kabi tushunchalar shunchaki fon elementlari emas, balki qahramonlarning ruhiy holatiga ishora qiluvchi semantik ramzlardir. Po‘lat o‘z o‘tmishini eslaganida yoki kelajak haqida qayg‘urganida, tasvirdagi lirik ohang kuchayadi. Proza va poeziyaning bunday sintezi o‘quvchining hissiyotlariga chuqurroq ta’sir etish imkonini beradi.

Narrativ struktura (hikoya qilish tarzi) ham bir tomonlama emas. Muallif ba’zan voqealarni chetdan turib kuzatuvchi personaj sifatida bayon qilsa, ba’zan qahramonning ichki olamiga butunlay sho‘ng‘iydi. Bu usul adabiyotshunoslikda polifoniya (ko‘p ovozlilik) deb atalib, romandagi har bir personajning o‘z haqiqati borligini ko‘rsatishga xizmat qiladi. Farzandlar va otaning dunyoni tushunishidagi tafovutlar aynan mana shu narrativ rang-baranglik orqali ochiladi.

Muhokama (Discussion)

Ulug‘bek Hamdamning "Ota" romanini bugungi o‘zbek adabiyotshunosligi kontekstida o‘rganish asarning ko‘p qatlamli tabiatini ochishga xizmat qiladi. Ushbu asarni o‘zbek adabiyotidagi an’anaviy ota obrazlari (masalan, Oybek romanlaridagi yoki asr boshidagi ma’rifatparvarlik adabiyoti namunalari) bilan qiyoslaganda, tub tipologik burilishni ko‘rishimiz mumkin. Ilgari ota obrazi ko‘proq ijtimoiy mavqeyi yoki sinfiy kelib chiqishi nuqtayi nazaridan tasvirlangan bo‘lsa, ushbu romanda sof ekzistensial muammolar markazga chiqadi.

Adabiyotshunos olimlardan M. Komilov o‘z tadqiqotlarida romandagi ota obrazining ruhiy dunyosi va uning milliy mentalitetdagi o‘rniga yuqori baho bergan bo‘lsa, D. Mo‘minov va N. Kirigitova yozuvchining inson ichki kechinmalarini, individual ong xususiyatlarini tasvirlash mahoratini alohida e’tirof etishadi. Shuningdek, S. Olimjonova romandagi ayollarning oilaviy va ijtimoiy mavqeyi bosh qahramon – ota obrazi bilan parallel ravishda, chambarchas bog‘liqlikda ochib berilganini ta’kidlaydi.

Ushbu ilmiy qarashlarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, romanda milliy xotira va o'zlikni anglash masalalari shunchaki deklarativ gaplar bilan emas, balki chuqur badiiy tahlillar orqali ifodalangan.

Asardagi voqealar tasviri falsafiy mushohadalar bilan boyitilgan bo'lib, u shunchaki oilaviy-maishiy drama doirasidan chiqib, sotsiologik jihatdan ham ulkan dolzarblik kasb etadi. Ramziy va falsafiy-ramziy yozuv uslubi an'anaviy ota obrazini bugungi kunning ma'naviy-axloqiy muammolari bilan muvaffaqiyatli sintez qilishga imkon bergan.

Xulosa

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Ulug'bek Hamdamning "Ota" romani zamonaviy o'zbek nasrida falsafiy-psixologik yo'nalishning yangi va yorqin paradigmasini belgilab berdi. Roman tilining lirik jozibasi, obrazlar tizimidagi hayotiylik, badiiy vaqt va makon kategoriyalarining o'ziga xos talqini asarning estetik qimmatini belgilaydi.

1-kurs talabasi sifatida olib borgan dastlabki tahlillarimiz shuni ko'rsatadiki, ushbu romanni tizimli o'rganish milliy adabiyotimizda narrativ struktura, xarakterlar psixologizmi va badiiy konsept tushunchalarini, shuningdek, hozirgi davr o'zbek romanchiligining taraqqiyot tamoyillarini chuqurroq anglashda giddatli ilmiy-nazariy manba bo'lib xizmat qiladi. Asar yosh avlod qalbida milliy qadriyatlarga nisbatan hurmat va o'zlikni anglash tuyg'ularini shakllantirishda muhim tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Hamdam Ulug'bek. Ota (roman). – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2022.

Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2006.

Tursunov D. O'zbek adabiyotida oilaviy munosabatlar masalasi: Ulug'bek

Hamdamning yondashuvi // Adabiyot va San'at Tadqiqotlari, 5(1), 2019. – B. 12-

30.

Ismatova G. Sharq falsafasi va zamonaviy nasrda ota obrazining talqini // Ziyonet Tadqiqot Jurnal, 4(3), 2022. – B. 18-35.

Xayitmetov A. O‘zbek adabiyoti: An’analar va zamonaviylik. – Toshkent: Sharq, 2015.

Rasulov R. Psixologik tahlil va badiiy mahorat. – Toshkent, 2015.